

RAZVOJ ZDRAVOG UMA

DRUGE KNJIGE STANLEYA GREENSPAN
NA HRVATSKOM JEZIKU

*Dijete s posebnim potrebama: Poticanje intelektualnog i
emocionalnog razvoja*

(sa Serenom Wieder)

*Zahtjevna djeca: Razumijevanje, podizanje i radost s pet "teških"
tipova djece*

(sa Jacqueline Salmon)

Program emocionalnog poticanja govorno-jezičnog razvoja

(s Diane Lewis)

*Vještine igrališta: Razumijevanje emocionalnog života vašeg djeteta
školske dobi,*

(sa Jacqueline Salmon)

*Sigurno dijete: Kako djeci pomoći da se osjećaju zaštićeno i sigurno
u promjenljivom svijetu*

RAZVOJ ZDRAVOG UMA

*Šest iskustava koja potiču
razvoj inteligencije
i zdravih emocija
u beba i male djece*

STANLEY I. GREENSPAN, dr. med.
s Nancy Breslau Lewis

OSTVARENJE

Biblioteka
RAZVOJ DJETETA

Urednica biblioteke: Ilona Posokhova

Naslov izvornika: **Building Healthy Minds**

Copyright © 1999 Stanley Greenspan

First published in the United States by Da Capo Press,
A Subsidiary of Perseus Books L.L.C.
Prvi izdavač je Da Capo Press, ogranak Perseus Books L.L.C

© Za hrvatsko izdanje: Ostvarenje d.o.o.

Prijevod: Ilona Posokhova, prof. logoped i Gorana Horvat, prof. soc. pedagog
Lektura: Martina Sviben
Fotografija na omotu: Vladimir Šimunić
Prijelom: Ostvarenje d.o.o.
Tisak: Kratis d.o.o.
I. izdanje: studeni, 2004.

Za nakladnika:

OSTVARENJE d.o.o., Donji Vukojevac 12, 44272 Lekenik
tel/fax: 044 732-228, 732-230
<http://razvojdjece.crolink.net>
ostvarenje@hi.htnet.hr

ISBN: 953-6827-26-3

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 159.922.72/.73-053.3

GREENSPAN, Stanley I.

Razvoj zdravog uma : šest iskustava koja potiču razvoj inteligencije i zdravih emocija u beba i male djece
/ Stanley I. Greenspan s Nanacy Breslau Lewis;
<prijevod Ilona Posokhova ... et al.>. - Lekenik : Ostvarenje, 2004. - (Biblioteka Razvoj djeteta)

Prijevod djela: Building healthy minds. -
Kazalo.

ISBN 953-6827-26-3

I. Breslau Lewis, Nancy
I. Novorođenčad -- Emocionalni razvoj --
Savjetnik
II. Novorođenčad -- Kognitivni
razvoj -- Savjetnik

441018017

*Mojem bratu Kennethu, koji me mnogo poučio o brizi i skrbi
tijekom našeg odrastanja.*

SADRŽAJ

Uvod: Što potiče razvoj uma	1
1 Stadij 1: Postizanje smirenosti, pažnje i zainteresiranosti za svijet	13
2 Stadij 2: Zaljublivanje	43
3 Stadij 3: Početak dvosmjerne komunikacije	73
4 Stadij 4: Rješavanje problema i formiranje osjećaja za sebe	111
5 Stadij 5: Otkrivanje svijeta ideja	169
6 Stadij 6: Stvaranje mostova među idejama	215
7 Floor-time: Njegovanje svih šest razina inteligencije i emocionalnog zdravlja istovremeno	281
8 Davati više i očekivati više	311
Dodatak I: Grafikon i upitnik funkcionalnog razvojnog napretka	319
Dodatak II: Šest osnovnih razvojnih faza i razvoj mozga	325
Dodatak III: Deset načina da svoj dom učinite sigurnim za dijete	329
<i>O autorima</i>	331
<i>Kazalo</i>	333

ZAHVALA

Želio bih izraziti zahvalnost svojoj supruzi Nancy i kolegama Sereni Wieder i pokojnom Reginaldu Lourieu na njihovoj suradnji vezanoj uz razumijevanje djece i roditelja; Sarah Miller i Jani Tunney za podršku djeci i obiteljima u mojoj praksi i Merloydi Lawrence za njezine prijedloge te pažljivo i oštromno uređivanje.

RAZVOJ ZDRAVOG UMA

Ed Taylor Studio/FPG International LLC

UVOD: ŠTO POTIČE RAZVOJ UMA

Kako vaše dijete razvija čudesne sposobnosti da voli, razmišlja, komunicira i stvara, kao i da ima samokontrolu i suosjećajnost prema drugima? Mnoge teorije dječjeg razvoja usredotočuju se samo na jedan dio ove slagalice, poput genetskog ustrojstva djeteta, kognitivnih vještina ili novog načina postavljanja granica. Međutim, ono što uistinu daje značenje svim dijelovima ove slagalice i što opisuje vaše dijete kao čovjekoljubivo i inteligentno ljudsko biće jest njegov kontinuirani odnos *s vama*. U poglavljima koja slijede pokušat ćemo prikazati da sve divne stvari koje želite svom djetetu ne moraju biti prepuštene slučaju, intuiciji ili genetičkoj obdarenosti. Niti je za njih potrebno mnogo sati korištenja memorijskih kartica, gledanja obrazovnog televizijskog programa ili posebnih vježbi za učenje na računalu. Umjesto toga, otkrit ćete da postoji šest bitnih vrsta iskustava koja istovremeno podupiru razvoj djetetove inteligencije i njegov emocionalni razvoj. Neka od tih ključnih iskustava vjerojatno već jesu opušten i ugodan dio vašeg svakodnevnog zajedničkog života.

Visoko na popisu želja mnogih roditelja jest nada da će njihova djeca biti uspješni učenici koji mogu svladati obrazovne izazove i koji sa znatiželjom promatraju svijet. Također želimo da naša djeca razviju sposobnost za tople odnose

i bliskost te da imaju mnogo bogatih i vrijednih iskustava. Osim toga, želimo da naša djeca imaju svjesnost o tome što sačinjava prikladno ponašanje, da imaju osjećaj za pravo i krivo i da umiju mudro prosuđivati u nepoznatim situacijama. Svakako želimo da imaju dobre osjećaje prema sebi te da pokazuju upornost, fleksibilnost i kreativnost. Mnoštvo roditelja i edukatora traži načine kako "podići prečku" ili dovesti korištenje djetetova potencijala do najviše razine bez potkopavanja njegove emocionalne vitalnosti i dobrobiti.

Sada razumijemo kako održavati interakciju s djetetom na načine koji će njegovati ove pohvalne ciljeve. Također znamo kako vjerojatnost da će dijete prijeći u negativna ponašanja i osjećaje svesti na minimum. Možemo im pomoći da nauče izbjeći ponašati se na bezobziran, pretjerano agresivan ili impulzivan način i dati im alate kojima će kontrolirati vlastito ponašanje. Djeca mogu razviti osjećaj za suptilnost i naučiti opažati postojanje "sive boje" u životu, radije nego da razmišljaju po modelu "sve ili ništa". Možemo im pomoći i da budu manje skloni slabim vještinama rješavanja problema, lošem prosuđivanju ili depresiji - sve navedeno može voditi rizičnim ponašanjima i problemima s drogom, alkoholom i seksualnim ponašanjem. Umjesto toga, djeca mogu naučiti pretvoriti izazove u prilike za unapređenje inteligencije, moralnih načela i emocionalnog zdravlja.

One iste ključne interakcije koje pomažu izgraditi snažan um vode i do stvarnog rasta neuronskih veza u mozgu. Djetetov mozak najbrže raste u prve tri do četiri godine života i tijekom ovog perioda će dosegnuti dvije trećine do tri četvrtine svoje odrasle veličine. Novije istraživanje otkriva da životvorne interakcije sa skrbnicima doslovce stvaraju energijske veze u djetetovu mozgu, dopunjavajući široke obrise genetičkog nacрта. Primjerice, vaši osmijesi ispunjeni ljubavlju, glasovi i nježne kretnje ne samo da uče dijete gledanju, slušanju, voljenju, već omogućuju i formiranje veza među neuronima u dijelovima mozga koji su zaduženi za inteligenciju i socijalne vještine. Vaš smirujući dodir ne samo da potpomaže djetetovu sposobnost za prisnost s vama, nego također i oslobađa hormone rasta koji omogućuju njegovom tijelu i mozgu da rastu. Vodeće studije dobitnika Nobelove nagrade Torstena Wiesela i Davida Hubela o kritičnim fazama u ranom razvoju mozga ukazuju na to da je pružanje prilika djetetu da promatra i koristi svoj vid tijekom određenih ranih razdoblja neophodno kako bi ono razumjelo svijet oko sebe te će također smanjiti vjerojatnost javljanja problema u vizualnom učenju.

U razvoju djetetova uma i mozga sva iskustva nisu podjednako korisna. U jednom istraživanju, primjerice, nađeno je da kada su starija djeca bila uključena u učenje zadataka s emocionalnim značajem, područja njihova mozga zadužena za učenje bila su vrlo aktivna, no kada su im bili zadani repetitivni i dosadni zadaci ili su bili zatrpani s previše informacija, ti isti centri nisu bili primjereno aktivni. Stresni doživljaj može stvoriti kružne veze koje narušavaju razvitak snažnog uma i zdravog mozga.

Budući da rano iskustvo očito funkcionira kao dvosmjerna ulica, od vitalne je važnosti znati koje vrste iskustva izgrađuju sposobnosti koje djeci najviše želimo.

Tijekom preko 25 godina promatranja i istraživanja prepoznali smo šest vrsta ključnih iskustava, a njih i razvojna dostignuća koja promiču proučiti ćemo u sljedećim poglavljima.

Tijekom prvih nekoliko mjeseci života pomagat ćete svom djetetu da smireno upravlja sobom dok postaje zainteresirano i uživa u prizorima, zvucima, okusima i dodirima koje mu pružate. Ova će mu sposobnost pomoći da organizira osjete i motoričke reakcije i stvori čvrst osjećaj sigurnosti.

Tijekom drugog razvojnog stadija, kad je u dobi između tri i šest mjeseci, vaše će dijete rasti u svojoj sposobnosti uključivanja u prislan i brižan odnos s vama. Ono će doživljavati sve više i više topline i zadovoljstva i druge slične osjećaje koji proizlaze iz vaše uključenosti u zajednički odnos.

Do dobi od devet mjeseci vaše će dijete biti već duboko u trećem razvojnem stadiju i razmjenjivat će s vama geste na svrhovit način. Uz vašu će pomoć s vremenom moći nanizati sve više i više ovih emocionalnih izraza, glasova i radnji. Vaši će ga smiješni izrazi lica i izazivajuće radnje puno uspješnije od bilo koje edukativne igračke ili slikovnice nadahnuti da ovlada dječjom verzijom logike i dvosmjerne komunikacije.

Do dobi od jedne - jedne i pol godine vaše će dijete već učiti biti osoba koja rješava složene probleme. Uzet će vas za ruku da vas ponuka da mu pomognete. Tijekom ovog četvrtog razvojnog stadija ono počinje shvaćati kako svijet funkcionira i možda će već vokalizirati vlastite verzije riječi, uz nekoliko stvarnih, kako bi vam pomoglo da razumijete njegove namjere. Kada vas zgrabi za ruku i pokaže prema ormaru kako bi dobilo igračku koju želi, ono čini svoj prvi pokušaj socijalnog rješavanja problema. Kad mu na to klimnete glavom, ono će vas kretnjama pozivati sve dok ga ne podignete u naručje i ono samo može uhvatiti igračku. Dijete neće samo biti oduševljeno i ponosno, ono će biti na putu da postane obećavajući znanstvenik. Vaše je dijete naučilo da problemi bivaju riješeni u mnogo međusobno povezanih koraka i da je svijet, uključujući fizičko okruženje i njegovu i vašu osobnost, sastavljen od obrazaca. Nijedna igračka u raznim bojama ili spravica sa zvukom i svjetlom ne može doći ni blizu dostizanju društvenih lekcija u rješavanju problema koje pružate svom djetetu za vrijeme zajedničke igre i uključenosti u gestovni dijalog.

Peto središnje iskustvo koje ćete dijeliti s djetetom uključivat će njegovo korištenje ideja dok istražuje kreativnost. Ova će se sposobnost javiti prije kad se zajedno igrate da ste mačka ili pas, ili kralj ili kraljica u priči prema izboru vašeg djeteta, nego kad se igrate igračkama u kompletu ili "hladnim" djelićima puzzle.

Šesti stadij ili ključno iskustvo uključuje stvaranje logičkih mostova između ideja ili analitičko mišljenje. Nastaje iz razrađenije igre pretvaranja kao i iz rasprava o tome kad se ide na spavanje ili kad se smiju jesti kolačići, te iz ispitivanja djeteta o njegovom mišljenju. Pitanja poput "Zašto želiš ići van?" prije će naučiti dijete da povezuje ideje i bude logički mislilac nego mehaničko učenje slova ili brojeva. U studiji provedenoj u suradnji s Arnoldom Sameroffom iz Sveučilišta Michigan

opazili smo da djeca sa zdravom podrškom i mnoštvom takvih oblika emocionalnih interakcija imaju 20 puta veću vjerojatnost od one bez takvih interakcija da imaju inteligenciju na razini od prosječne do iznadprosječne. Također smo zamijetili da omogućavanje takvih vrsta iskustava može pomoći djeci da dalje razviju svoju inteligenciju i emocionalno zdravlje i onda kada su pred njima veliki izazovi.

Šest temeljnih iskustava i stadiji emocionalnog i kognitivnog razvoja koji iz njih proizlaze korespondiraju s razvojem ključnih dijelova mozga. O ovim važnim vezama raspravljat ćemo u poglavljima koja slijede, a sažete su u tabeli Dodatka II. Budući da je djetetovo svladavanje ovih šest ključnih iskustava presudno važno za njegov razvoj na tako mnogo područja, također smo osmislili Upitnik o funkcionalnom razvojnom napretku i Grafikon funkcionalnog razvojnog napretka (Dodatak I) koje možete koristiti za bilježenje djetetova nadilaženja svake interaktivne prekretnice i tada usporediti s očekivanim široko definiranim stupnjem napretka.

Navedeni grafikon razvojnog napretka razlikuje se od onih razvojnih grafikona koji sagledavaju samo motoričke, jezične ili kognitivne prekretnice. Naš grafikon pokazuje kako dobro dijete sastavlja i koristi svoje intelektualne i emocionalne sposobnosti kako bi zadovoljilo svoje potrebe i razriješilo probleme. On otkriva djeluje li "tim" mentalnih sposobnosti zajedno na integriran način te kako teče razvoj specifičnih doprinosećih činitelja. Kako ćete uočiti na samom grafikonu napretka i u njemu pridruženom upitniku, postignuća vašeg djeteta možete unijeti kako se pojavljuju i pribilježiti javljaju li se značajno iznad ili ispod crte očekivanja. Ovo je koristan alat koji vas, kao i zdravstvene i edukacijske djelatnike koji rade s vašim djetetom može upozoriti na razvojna područja u kojima djetetu ide dobro i na ona u kojima bi mu mogla trebati dodatna podrška.

Unatoč postojanju znatnih dokaza o važnosti ranog iskustva, neki tvrde da su kasnija iskustva podjednako važna. Međutim, ne razaznaju šest rano naučenih ključnih iskustava opisanih gore, koja pomažu djeci da uspostavljaju odnose s drugima, prepoznaju socijalne znakove i razmišljaju (i za čije samo djelomično učenje kasnije trebaju godine terapije) od stavova, vrijednosti i akademskih vještina koje se stječu tijekom cijeloga života. Drugi tvrde da su geni razmjerno važniji od iskustva. Međutim, velik dio istraživanja jednojajčanih blizanaca koja tvrde da je ponašanje genetički predodređeno, ima bitne nedostatke. Budući da identični blizanci dijele slične fizičke značajke i obilježja temperamenta, njihovi skrbnici se prema njima običavaju ponašati sličnije nego što se prema dvojajčanim blizancima ponašaju njihovi skrbnici. I budući da su tipični skrbnici skloniji reagirati slično na fizičke značajke i obilježja temperamenta, ova opažanja mogu biti ista čak i kada su identični blizanci odgajani u različitim domaćinstvima. Stoga, gotovo identični obrasci interakcija prije mogu biti zaslužni za prikazane sličnosti među tim blizancima nego identični geni. Ova mogućnost obično nije uzimana u obzir u mnogim istraživanjima koja sagledavaju genetičke utjecaje na ponašanje.

Zapravo, naš klinički rad upućuje na to da što djetetovo nasljeđe predstavlja veći izazov, to je veći učinak koji na njegov razvoj može imati njegova okolina. Primjerice, ako dijete ima niski mišićni tonus i obično je nedovoljno reaktivno na zvuk ili dodir, može biti sklonije samozaokupljenosti te pred njim mogu biti socijalni i intelektualni izazovi jer vizualni i zvučni signali te emocionalne geste njegovih skrbnika ne pridobivaju lako njegovu pažnju i ne privlače ga lako u interakciju. Privučemo li dijete energičnom i živahnom skrbi u odnos ispunjen ljubavlju u ranoj dobi njegova života, često ga možemo primamiti i u zdrave socijalne interakcije i intelektualni razvoj.

Slično tome, nalazimo da su obilježja dječjeg temperamenta često usko vezana uz fizičke osobine, kao što je osjetljivost na određenu vrstu dodira ili zvuka. Primjerice, ako je dijete neuobičajeno osjetljivo na zvuk, mijaukanje domaće mačke moglo bi u njegovim ušima odjekivati poput lavlje rike. To će dijete razumljivo izgledati plašljivije od drugog kod kojeg je obrada zvuka uobičajena. Međutim, dok mu dajemo mnogo dodatne topline i podrške, dijete osjetljiva sluha možemo postupno izložiti širokom rasponu zvukova. Također, istovremeno ga možemo ohrabriti da bude asertivno i napravi korak dalje, posegne visoko za igračkom ili se zaigrano hrva s nama umjesto da pasivno dopušta da mu pomičemo udove dok se igramo borbe. Ukoliko neprestano podupiremo njegov asertivni duh i dajemo mu dodatnu sigurnost dok polako svladava iskustva koja ga plaše, ono u konačnici može postati ekstrovertirano i samopouzđano, a istovremeno očuvati pozitivne strane svoje osjetljivosti, poput ogromne sposobnosti za empatiju i bržnost.

Primijenili smo ove principe u radu s djecom s velikim jezičnim, motoričkim, kognitivnim i socijalnim izazovima, uključujući i djecu kojoj su dijagnosticirani autistični obrasci ponašanja. Bili smo impresionirani time kako stvaranje interakcija učenja zasnovanih na načinu na koji djetetov živčani sustav prima, organizira i odgovara na iskustva omogućuje čak i djeci sa značajnim izazovima da napreduju puno više no što smo ikad zamišljali da je moguće. Mnoga od te djece postaju topla, brižna, komunikativna i vrlo inteligentna.

Naravno, ne može svaki obrazac biti ujednačen putem određene vrste interakcije s okolinom. Kroz naše iskustvo, međutim, uočili smo da mnoge negativne promjene koje vidimo u ponašanju djece mogu biti znatno poboljšane, a pozitivne promjene ojačane - na način da se djetetu ponudi prikladno interaktivno iskustvo usklađeno s njegovim jedinstvenim fizičkim ustrojstvom.

To znači da iako djetetova jedinstvena biološka (prirodna) obilježja mogu pokrenuti rane interakcije roditelj-dijete u određenom smjeru, mijenjanje djetetova okruženja prilagođavanjem roditeljskih stilova odgajanja (skrbi) može značajno utjecati na ishode. Napokon, gen ne može doći do izražaja ili imati utjecaj bez svog prisnog partnera - okruženja. Osim toga, najnovije istraživanje o tome kako geni funkcioniraju u tijelu ukazuje na to da njihov izražaj ili utjecaj ovisi o njihovim interakcijama sa mnogim različitim okruženjima, uključujući one u stanici, tijelu i u socijalnom i fizičkom svijetu; i da te interakcije dijelom određuju

kako funkcioniramo. Priroda i odgoj dakle, čini se, skladno zajedno surađuju u razvojnom duetu.

Jednodimenzionalna ljepljiva objašnjenja poput "Sve je u genima", "Loše sjeme", "Sve što djeca trebaju jest više discipline" ili "Biologija je sudbina" mogu nas primamiti svojom jednostavnošću, no često vode lošim rješenjima i povećavanju poteškoća kada je riječ o odgajanju djece. Novija medijska opčinjenost idejom da vršnjaci utječu na djetetovu osobnost više nego njegovi roditelji jest još jedan primjer takvog kratkovidnog razmišljanja. Iako vršnjački odnosi jesu važni, oni se nadograđuju na rana iskustva koja dijete ima s roditeljima. Dijete na temelju ovih ranih interakcija sa skrbnicima uči osnove o tome kako se ophoditi s drugima, kako komunicirati i razmišljati. U našoj smo praksi zapazili da mnoga djeca koja nisu imala blagodat brižnih roditeljskih interakcija u ranoj dobi imaju poteškoća čak i kod stvaranja prijateljstava, a kamoli u svladavanju očekivanih loših i dobrih trenutaka u vršnjačkim odnosima.

Aktualne knjige koje se usredotočuju na višestruko shvaćanje inteligencije, ili emocionalnu inteligenciju, ili razvoj moralnih vrijednosti, dragocjene su u rasvjetljavanju kako roditelji mogu djelovati u skladu s raznolikim jakim stranama u učenju i stilovima učenja svoje djece. Sada, međutim, možemo nadići naglašavanje različitih karakteristika djetetova uma te pomoći roditeljima da potpomažu zdrav intelektualni, etički i socijalni razvoj djeteta aktivno i na *integriran* način. Omogućavajući svim članovima djetetova mentalnog "tima" da rade zajedno, možemo dostići najvišu razinu njegovih sposobnosti. Učinke neintegriranosti jakih strana uočavamo svakodnevno u iskustvima nadarene djece koja mogu imati izvanredne sposobnosti u igranju šaha, sviranju glasovira ili matematici, ali udaraju o zapreke ili nailaze na poteškoće jer ne umiju duboko razmišljati u drugim područjima ili su emocionalno nezrela.

Također smo spoznali da većina djetetovih promjenjivih intelektualnih i socijalnih talenata, uključujući njegovu kreativnost i vještine apstraktnog mišljenja, nisu samo međusobno povezani, već počivaju na zajedničkim temeljima koji iznenađujuće obuhvaćaju emocije. Naša vlastita svjesnost o tome bila je uzdignuta kada smo promatrali djecu sa snažnom samosviješću i vještinama refleksivnog mišljenja i shvatili da je većina njih također pokazala pozitivno samopoštovanje, iskazala moć moralnog prosuđivanja, bila analitična u svom razmišljanju te bila uspješna u školi i u odnosima s vršnjacima. Bili smo u potrazi za razumijevanjem onoga što im je pomoglo da postanu ovakvi i stoga smo razgovarali s njima i s ostalom djecom koja su imala suprotne osobine. Došli smo do shvaćanja da je ono što obično nazivamo inteligencijom, socijalnim vještinama i moralnošću poduprto uz pomoć šest vrsta emocionalnih interakcija koje bivaju svladane tijekom ranih godina života.

Primjerice, kada smo nasumce izabranoj grupi osmogodišnjaka postavili apstraktna pitanja, poput što misle o pravdi ili pravednosti, njihovi su komentari vrlo puno otkrili o njima samima. Neka su djeca odgovorila navodeći po sjećanju

listu ljudi koji se ponašaju "pravedno", poput jednog od roditelja ili određenog nastavnika ili televizijskog lika. Međutim, drugi su dali puno osmišljenije odgovore, poput "Pa, kada sam udario brata nakon što je on udario mene, bilo je nepošteno da ja budem kažnjen, ali kada sam ja njega prvi udario, bilo je pošteno da dobijem kaznu. Ako naletim na njega slučajno, nije pravedno biti kažnjen, ali je pravedno ako to učinim namjerno."

Nije nas iznenadilo kada smo malo pažljivije promotrili dvije grupe djece i uočili da su ona djeca koja su nam dala listu po sjećanju bila uglavnom baš ona koja su prolazila kroz više poteškoća u odnosima i obavljanju školskih dužnosti. Djeca koja su dala kreativnije i promišljenije odgovore obično su bila bolja u društvenim i intelektualnim područjima.

Tada smo još jednom sagledali promišljenije odgovore i otkrili da sadrže dvije sastavnice. To je bilo točno, bilo da se naš test fokusirao na pravednost ili na neku drugu apstraktnu osobinu, poput poštenja, prijateljstva ili slobode. Prva sastavnica je bila da su djetetovi odgovori uvijek započinjali osobnom anegdotom, prikazom *proživljenog emocionalnog iskustva*. Sljedeća sastavnica bila je da su djeca smjestila ova iskustva apstraktnih koncepata u neku vrstu analitičkog okvira i konteksta.

Kada smo kasnije postavili ista pitanja adolescentima, oni su bili kadri navesti više kategorija (primjerice, pet različitih vrsta pravednosti) i ponudili su još veću analitičku okosnicu životne mudrosti. No u svakom slučaju, u bilo kojoj dobi, u profinjenijim su odgovorima bile vidljive dvije sastavnice: proživljeno emocionalno iskustvo i okvir ili kontekst. Djeca koja nisu imala puno emocionalnog iskustva - bilo zbog odgojnih ili bioloških poteškoća koje su ometale interakciju, poput primjerice poteškoća s govorom - većinom su bila ona koja su odgovarala dajući konkretne liste, radije nego prepričavala anegdote. Zanimljivo, našli smo da je najučinkovitiji način podučavanja te djece analitičkom rasuđivanju ili razmišljanju bio stvaranje prilika da imaju više "proživljenih emocionalnih iskustava" te da o njima prosuđuju. Primijetili smo da čak i djeca s velikim poteškoćama u razvoju, uključujući onu s autističnim obrascima ponašanja, mogu postati kreativnija i promišljenija kada su izložena većem broju individualnih interakcija sa svojim skrbnicima.

Tako je postajalo sve jasnije da su određene vrste emocionalnih iskustava neophodne za stvaranje apstraktnih ideja ili mišljenja. Ovaj začudno jednostavan koncept bio je previđen zbog toga što se više stotina godina u zapadnoj kulturi pretpostavljalo da su emocije odijeljene od inteligencije. Obično smo pretpostavljali da se emocije doživljavaju kao tjelesne reakcije ili žudnje koje nas vode ka iracionalnim postupcima; a u novije vrijeme smo ih vidjeli i kao znakove koji nam omogućuju da socijalno funkcioniramo. Inteligencija se smatrala budnim dijelom našeg uma koji nam pomaže da budemo racionalni i razumijemo svijet oko sebe.

Naša nova promatranja upućuju na to da emocionalne interakcije igraju daleko bitniju ulogu u intelektualnom funkcioniranju. Pomažu nam da idemo dalje od

važne ideje Howarda Gardnera o zasebnim, višestrukim vrstama inteligencije ili dalje od istraživanja Antonia Damasia koja se bave mozgom i sugeriraju da su emocije važne za rasuđivanje, ali na neki način odvojene od akademskih sposobnosti i sveukupne inteligencije. Čak je i Jean Piaget, vodeći kognitivni psiholog, previdio ovu bitnu vezu. Piaget je primijetio da kada se osmomjesečno dijete već navikne na to da povlačenjem uzice privezane za zvono začuje zvonjavu, a zatim zvono i uzica budu odvojeni, dijete će nakon toga s vremenom prestati povlačiti uzicu. Prema Piagetu, ovakva vrsta ponašanja otkrila je da dijete razmišlja uzročno-posljedično jer povlači uzicu samo kada to vodi do toga da se začuje zvuk zvona. Iako su Piagetova opažanja bila točna, on nije spoznao da ovo nije bila djetetova prva prilika da uči o uzročnosti. Djetetova prva lekcija o uzročno-posljedičnoj vezi dešava se mnogo mjeseci ranije kada dijete povuče niti majčinog i očevog srca osmijehom koji potom uzrokuje razdragani osmijeh ili neki drugi radostan izraz na licu roditelja. Dijete nakon toga primjenjuje tu emocionalnu lekciju na fizički svijet povlačenja uzica, udaranja predmeta i slično.

Otkrili smo da na svakom sljedećem stadiju razvoja emocionalne interakcije poput djetetova osmijeha koji vodi zagrljaju omogućuju djetetu da razumije kako svijet funkcionira i u konačnici da razmišlja, rješava probleme i savladava akademske izazove. Emocije su zapravo unutarnji tvorci, upravljači ili organizatori našeg uma. Govore nam kako i što misliti, što reći i kada te što učiniti. Mi nešto "znamo" učeći kroz doživljene emocionalne interakcije i onda primjenjujemo to znanje na kognitivni svijet.

Pogledajmo neke primjere koji pokazuju kako to funkcionira. Razmislite o tome kako dijete nauči reći "Bok!" pozdravljajući druge osobe. Malo dijete ne pamti listu odgovarajućih ljudi koje će pozdraviti. Ono samo povezuje pozdrav s toplim prijateljskim unutarnjim osjećajem koji ga vodi tome da se okreće prema prijaznim licima drugih ljudi, verbalizirajući "Bok!". Ako ih pogleda i u sebi osjeti drukčiji osjećaj, poput potrebe za oprezom, vjerojatno će okrenuti glavu ili se sakriti iza vaših nogu.

Njegov osjećaj ili afekt je onaj koji potiče odluku vašeg djeteta o tome hoće li ili neće pozdraviti stranca. Mi ohrabrujemo ovu vrstu "diskriminacije" stoga što ne želimo da naša djeca kažu "Bok!" prijetećem strancu u zabačenoj uličici. Želimo da pozdravljaju drage ljude poput bake. Ako dijete ne želi reći "Bok!" svojoj baki, to je zato jer u sebi ne doživljava topao osjećaj. Ukoliko baku naučimo kako pobuditi taj topao, razdragan osjećaj unutar svog unučeta, ona će u konačnici dobiti prijateljski odgovor. Slično tome, ako dijete nauči pozdravljati one ljude koji u njemu pobuđuju osjećaj topline, ono će brzo reći "Bok!" prijateljski raspoloženom nastavniku ili novom partneru za igru. Ono u sebi nosi svoje emocije, one mu pomažu poopćavati i povezivati iskustva poznatih situacija s onima iz novih situacija, kao i razlučivati, ili odlučiti kada i što reći.

Ne samo da se iz ranih emocionalnih interakcija razvija mišljenje, nego također i osjećaj za dobro i loše. Sposobnost razumijevanja osjećaja druge osobe i skrb o

tome kako se on ili ona osjeća može proizaći samo iz niza brižnih interakcija koje će biti opisane u poglavljima koja slijede. Čak i nešto posve kognitivno poput matematike i koncepata kvantitete zasnovano je na ranim emocionalnim iskustvima. "Puno" trogodišnjaku znači više od onoga što on želi; "malo" je manje nego što on očekuje. Kasnije, brojevi mogu sistematizirati ovaj osjećaj za kvantitetu. Djeci s teškoćama u matematici može se pomoći da postanu solidni učenici vraćajući se ranim emocionalnim korijenima učenja o kvantiteti. Slično tome, koncepti vremena i prostora uče se putem emocionalnih iskustava čekanja maminog dolaska ili traženja i pronalaženja mame u drugoj sobi.

Značenje riječi izvodi se, također, iz emocionalnih interakcija - kao što dočarava naš primjer s tumačenjima pravednosti. Riječ kao što je "pravda" zadobiva sadržaj i značenje sa svakim novim emocionalnim iskustvom pravednosti i nepravednosti. Shvaćanje riječi kao što je "jabuka" zasniva se na brojim emocionalnim iskustvima uključenim u jedenje jabuke, bacanje jabuke, davanje jabuke učitelju i slično, uz zamjećivanje očitih vanjskih obilježja jabuke, njenog okruglog oblika i, recimo, crvene boje. Čak je i naša uporaba gramatike, za koju poznati lingvist Noam Chomsky i drugi vjeruju da je uvelike urođena i da su samo potrebne neke vrlo općenite vrste socijalne stimulacije da se pokrene, dijelom zasnovana na vrlo specifičnim ranim interakcijama. Primjerice, otkrili smo da su autistična djeca koja se prije nisu služila pravilnom gramatikom te su ponavljala samo imenice, npr. "vrata", "stol", ili "mlijeko", mogla naučiti ispravne gramatičke oblike ako smo im prvo pomogli da postanu emocionalno angažirana i da djeluju s namjerom / ciljem. U trenutku kada je dijete naučilo doživljavati i izražavati svoju težnju ili želju (primjerice, kad nas je povuklo do vrata kako bismo ih otvorili), počelo bi i pravilno slagati imenice i glagole ("Otvori vrata!").

Iste smo obrasce prepoznali u djece odgajane u nekim istočnoeuropskim sirotištima i u SAD-u u djece s vrlo depriviranim uvjetima obiteljskog života, gdje je bilo vrlo malo prilike za "intencionalnu" interakciju. Također smo vidjeli da djeca koja rastu u uobičajenim okolnostima traže mnogobrojne mogućnosti za izražavanje svojih želja u namjernim interakcijama sa svojim skrbnicima (npr. dvosmjerno osmjehivanje i pokazivanje prema nečemu) kako bi razvila odgovarajuće gramatičke veze između imenica i glagola. Ova veza između gramatike i iskustva vjerojatno je u prošlosti bila neuočena jer je rutinske emocionalne interakcije lako uzeti zdravo za gotovo ukoliko ne proučimo i stresnije situacije u kojima se ne javljaju spontano.

Nažalost, slaganje u odjeljke u našem postindustrijskom društvu povuklo je mnoge od nas prema mišljenju da su i naši umovi slično podijeljeni. Ako želimo dati nešto znanja, djeci nudimo činjenice. Ako želimo poučiti ljubavi, jednostavno kažemo "Volim te" ili damo zagrljaj. Baš kao što većina nas utrči u trgovinu kupiti košulju, a više se ne sjeća kako uzgajati lan, brati ga, prestići ga u konac, tkati ga u laneno platno i tada iz njega sašiti odjevni predmet, tako smo zaboravili da stvaranje kreativnog, snažnog uma u naše djece nije proces neprestanog kupovanja

preopterećenih "edukacijskih" iskustava. Kao što lanena košulja koju nosite ima svoje korijene u lanenom sjemenu posijanom u zemlju, tako se i osobnost vašeg djeteta razvija iz matrice skrbi koju čine vaše interakcije s njim.

Što ste više u stanju podržati integrirani razvoj uma i mozga vašeg djeteta, bit ćete uspješniji u polaganju temelja za njegovo odrastanje u inteligentnu, logičku, socijalno vještu, suosjećajnu osobu. Te važne karakteristike izrastaju iz plodne zemlje vaših neprestanih interakcija. Dok nastavljate čitati, budite uvjereni da od vas nećemo tražiti da si zakomplicirate život nagomilavanjem sve većeg i većeg broja vanjskih aktivnosti ili vježbi "kognitivne stimulacije" u vaš ionako već zauzet dan. Umjesto toga, nadamo se da ćemo vas nadahnuti da angažirate svoje dijete i zajedno s njim stvorite šest oblika iskustava prijeko potrebnih za razvoj snažnog uma.

Ova temeljna iskustva koja vaše dijete treba svladati potječu iz naše daleke evolucijske prošlosti. U usporedbi s neljudskim primatima i drugim pripadnicima životinjskog carstva, ljudska bića imaju relativno dugo razdoblje ovisnosti. Primjerice, sporije naučimo hodati od većine naših životinjskih rođaka. Ovo dugo razdoblje ovisnosti pruža priliku da se mozak i um razviju do velike složenosti, no također donosi i dodatnu odgovornost. Moramo se primjereno skrbiti za naše potomstvo, uz ponešto pomoći od strane drugih skrbnika, i tijekom duljeg vremenskog razdoblja.

Stoga imamo i predivnu priliku i obavezu obogatiti dubinu i doseg mišljenja naše djece i njihovih emocija dok se oslanjaju na nas, prije nego se upute u samostalan život. Mlađoj je djeci kroz značajno vremensko razdoblje, danju i, ako je potrebno, noću, potrebna njega i interakcije sa stalnim skrbnicima (za razliku od onih koji se mijenjaju). Čvrsto vjerujemo da djeca nabolje napreduju kada mogu održavati interakcije sa svojim primarnim skrbnicima (roditeljima) barem unutar polovice vremena u kojem su budna i kod kuće. Ipak, kao društvo ne uspijevamo zbrinuti ovu potrebu.

Zašto se toliki broj ljudi udaljava od pružanja ovih ključnih interakcija skrbi koje su za našu djecu nužno potrebne? Dio odgovora mogao bi ležati u načinu na koji naša kultura vidi napredak. Često se usmjeravamo na kompetitivnu ili asertivnu stranu naše prirode, koja je bila tako važna u ovladavanju našim okolišem, našem ekonomskom razvitku i za naš vlastiti opstanak. Međutim, ovaj jednostrani naglasak na jednoj vrsti evolucijske podobnosti uzrokovao je zanemarivanje probranije strane našeg evolucijskog nasljeđa koja se očituje u skrbi i njezi, a koja zapravo *stvara* alate koji nam omogućuju da ovladamo nekom vještinom.

Dok sve više prihvaćamo individualističku, asertivnu definiciju sposobnosti i na radnom mjestu i u obiteljskom životu, ne smijemo smetnuti s uma još izazovnije potrebu naše djece za intimnim, skrbećim, interaktivnim iskustvom. Ironično je to da djeci najviše možemo pomoći da razviju alate za dostignuće ili natjecateljski duh upravo kontinuiranim pružanjem brižnih emocionalnih interakcija. Ova iskustva njege pomogla su nam stvoriti pojedince koji mogu graditi složena, suradnička

društva. Oni će osposobiti one koji slijede da razviju alate za prosuđivanje, samorefleksiju i suradnju koji će im biti potrebni u svladavanju izazova dvadeset i prvog stoljeća.

Ako buduće generacije budu pasivne ili zaokupljene sobom ili podijeljene i neprijateljski raspoložene, ili ako im bude manjkalo sposobnosti da sagledaju svoje živote i s vjerom eksperimentiraju s novim idejama, morat ćemo živjeti u svijetu gdje se, kako je rekao Yeats, "Stvari raspadaju, središte ih ne može držati cijelima". Svaki puta kada uspijemo u podizanju djeteta sa zdravim, snažnim umom, također doprinosimo glatkom funkcioniranju demokratskog, optimističnog i ekonomski uspješnog društva. Povećavamo izgleda da će svijet novog tisućljeća biti ispunjen suosjećajnim pojedincima koji mogu raditi u skupinama, stvaraju nove oblike napretka, postižu intelektualnu snagu te i sami podižu djecu zdravog uma.